

HEKAYƏTİ-XIRSI-QULDURBASAN

*Yəni təmsili-güzarişi-əcib ki, keyfiyyəti üç
məclisdə bəyan olub itmamə yetir.*

ƏFRADİ-ƏHLİ-MƏCALİS

Divanbəyi.

Kamalov – onun dilmancı.

Məşədi Qurban.

Tarverdi – onun oğlu.

Pərzad – onun qardaşı qızı.

Nəcəf.

Namaz.

Zalxa – onun arvadı.

Bayram – cavan oğlan.

Vəli Xatun oğlu.

Oruc Nəsim oğlu.

Sona – Pərzadın qayınanası.

Koxa.

Matvey – kazak.

Frans Foxt – hafizi – canəvəran.

Kərim – yasavul.

Tərəkəmələr və kazaklar.

ƏVVƏLİMCİ MƏCLİS

Əvvəlinci məclis vaxt olur dərənin içində, bir böyük palıd ağacının dibində ki, Pərzad oturubdur daş üstündə, yanında qıvrıq geyinmiş və yaraqlanmış Bayram gözün ona dikmiş.

Bayram. Axır ki, bu palıd ağacının dibində mənə müyəssər oldu ki, sənənlə görüşüb, danışib ürəyimi boşaldam. Niyə geri baxırsan?

Pərzad. Ay aman, qorxuram!

Bayram. Qorxma, mən səni çox əyləməyəm. İndi Pərzad, mənə de görüm, sən gedəcəksən Tarverdiyə, bu tata¹ arvad olacaqsan, sonra qızlar içində güvənəcəksən ki, guya sənənin də ərin var?

Pərzad. Nə eləyim, əlimdən nə gəlir? Atam ölübdür, bir anam ilə qalmışam əmimin ixtiyarında; qardaşım yox, bir köməyim yox. Əmim istərmə ki, mənəni özgəyə versin, atamdan qalan sürünü, ilxını özgəyə tapşırırsın?

Bayram. Bəs məlum olur ki, əmin səni axtarmır, ancaq sənənin sürün, ilxın axtarır. Onun üçün istir səni öz oğluna, o təcikə,² o maymağa verə ki, ömründə bir sərçə vurduğu, bir quzu oğurladığı yoxdur?

Pərzad. Neyləyim, yazını pozmaq olmaz. Həlbət mənim də qabağında belə yazılmışmış ki, gərək mən təcik arvadı olaydım.

Bayram. Yəni nə dərdidir? Təcikə arvad olmaqdan, özünü bu gölə tulayıb boğulsan, yey deyilmi?

Pərzad. Əlbəttə, yüz qat boğulmağım Tarverdiyə arvad olmaqdan yeydir. Səndən çəkinirəm. Əgər sən rüsxət versən, bir gün bu dərd ilə özümü sağ qoymanam!

Bayram. Allah eləməsin, söz gəlişi mən belə deyirəm. Sən olmayandan sonra dəxi mən niyə dünya üzündə gəzirəm? Sənin ölümünə heç vaxt razı ola bilmənəm və Tarverdiyə də arvad olmağına tablaşmanam! Günü sabah bir güllə Tarverdinin böyrəyinə vurram, sonra özümün də başıma hər nə gəlsə gəlsin.

Pərzad. Bəs elədə bir güllə də mənə vur, məni də öldür, səndən sonra mən dəxi niyə gərək dünyada sağ qalam!

Bayram. Sən nə üçün sağ qalmayasan? Sən sağ qalarsan, sonra barı bir başqa abırlı, vuran, yıxan oğlana gedərsən, heç olmasa tay-tuş tənəsi çəkməzsən.

Pərzad. Ay Bayram, Allahı sevirsən, mənim ürəyimi Qana döndərmə! Mənim öz dərdim özümə bəsdir. Əgər mən vuran-yıxan oğlana nəşib olsaydım, sənə nəşib olardım.

Bayram. Mənə nəşib olmağın öz əlindədir, əgər istəsən.

Pərzad. Necə öz əlindədir?

Bayram. Belə ki, mənə izin ver, səni götürüm qaçım.

Pərzad. Hara?

Bayram. Qarabağa, İrəvana, başqa uzaq yerə.

Pərzad (*bir az fikir edib*). Xeyr, anam razı olmaz. Anamın gözü-nün ağı-qarası bir mənəm. Məni uzaq aparsan, anamın günü qara olar.

Bayram. Bəs qoy səni aparım mahalımızın o biri başına.

Pərzad. Eh, o boş işdir! Əmim dövlətli, zorlu kişidir. Bu yaxında heç vaxt məni sənin əlində qoymaz. Başına yüz min qalmaql açar, üstünə təqsir yıxar, divana salar, nə bilim, nə elər...

Bayram. Bəs necə gərək olsun? Sən gedəsən Tarverdiyə arvad olasan, mən də qıraqdan baxam?!

Pərzad. Bəs nə qayıırım? Bir yol göstər, mən elə edim.

Bayram. Çox yaxşı, əgər mən bir hiylə qayıram ki, Tarverdi aradan çıxa, sən azad qalasan, ona razısanmı?

Pərzad. Bəşərti ki, Tarverдини öldürmək olmaya.

Bayram. Yaxşı öldürmək olmasın. Belə ola ki, Tarverdi burdan uzaqlaşa, özgə yerə düşə.

Pərzad. Yaxşı, buna mən razıyam.

Bayram. Bəs dur get Namaz arvadı Zalxanı bura göndər gəlsin, onunla danışım.

Pərzad. Bu saatda göndərrəm (*getmək istəyir*).

Bayram (*onun əlini tutub*). Bir dayan, söz deyirəm!

Pərzad. Nə deyirsən?

Bayram. A zalım, mənim ürəyim od tutub alışıır. yanır, elə məni belə qoyub gedirsən?

Pərzad. Bəs necə eləyim?

Bayram. Barı ürəyimə bir az su səp get!

Pərzad. Odur, su qabağında çaydan axır, iç nə qədər istəyirsən.

Bayram. Mənim ürəyimin yangısı su ilə sönən yangıdır?

Pərzad. Bəs nə ilə sönər?

Bayram. Bir cüt öpüş ilə...

Pərzad (*əlini dartır*). Eh, bəsdir, sən allah hələ zarafat vaxtı deyil; qoy gedim, indi mənim dalımca gələn olar.

Bayram onun boynun qucaqlayıb bir cüt öpüş alır, buraxır. Pərzad tullana-tullana obaya qaçır.

Bayram (*dalısınca*). Zalxanı tez göndər, burda gözətləyirəm! (*Yalqız*). Ax, Taverdi, Tarverdi! Güman edirsən ki, Pərzadı qoyacağam sənə gedə? Bu gədə qəribə axmaqdır! Bir fikir eləmir ki, axır nə hünərim var mən Bayram ilə meydana girəm? Onun kimi ata bilmənəm, vura bilmənəm, iki atın arpasın bölə bilmənəm, adım bir qoçaqlıqda söylənməyib, bir quldurluqda çəkilməyib, ömrümdə bir at oğurlamamışam, bir öküz qovmamışam, gecə vaxtı qorxudan alaçığın çətinindən başımı dişqarı çıxara bilmənəm. Bu ürək ilə necə Bayram kimi adamın sevgilisinə göz dikirəm. Vallah, əgər Pərzad izin versə, bir gün onu sağ qoymanam!

Bu halda Zalxa dalısı tərəfindən.

Zalxa. Salaməleyk, Bayram. Kimlə gap eyliyorsən?

Bayram (*dalı çevrilib*). A. Zalxa, sənsən? Kim ilə gap eyləyirəm? Tarverdinin qarəsınca söylənirəm.

Zalxa. Tarverdi sənə nə eləyibdir?

Bayram. Dəxi nə eyləyəcəkdir? Günümü qara edib, səbrü qərarımı kəsibdir; nə gündüz dincələ bilirəm, nə gecə yata bilirəm. Az qalıb dəli-divanə olub Məcnun kimi dağa-daşa düşəm, Kərəm kimi alışam, yanam!

Zalxa. Axır niyə, nə səbəblə?

Bayram. O səbəblə ki, bu təcik, bu maymaq istir ki, Pərzada ər ola. Sən allah, Zalxa, doğru söylə, Pərzad kimi qız heç rəvadırımı ki, belə təcikə gedə?

Zalxa. Kim deyir ki, Pərzad Tarverdiyə gedəcəkdir? Pərzadın üreyin mən bilirəm. O səndən başqa bir adama ölsə də getməz. Tarverdi onun gözündə çibincə də görükmür.

Bayram. Bundan nə hasil ki, Tarverdi onun gözüne çibincə də görükmür? Amma çibin şirinə həris olan kimi, Tarverdi Pərzada hərisdir! Bugün-sabahdır, atası Məşədi Qurban kəbinin kəsdirib ona verəcək.

Zalxa. Qızın könlü olmasa, necə onu ərə vermək olar?

Bayram. Eh, Zalxa, nə danışırsan? Allahı sevirsən, qız uşağının əlindən nə gələcək? Onun xahişinə kim baxacaq? Əvvəldən bir az uf-tuf elər, sonra çarəsi kəsilər, tən qəzaya verər, ancaq mən ah-zar ilə dərdə giriftar qallam.

Zalxa. Bəs sənin fikrin nədir?

Bayram. Mənim fikrim budur ki, indidən başımın çarəsini görəm. Tarverdini aradan götürəm!

Zalxa. Yəni onu öldürəsən?

Bayram. Yox, ona Pərzad razı olmur, mən özüm də səlah görmürəm. Öldürməkdən nə hasil? Mən özüm də qanlı-qaçaq ollam. Pərzad mənim əlimdən də çıxar.

Zalxa. Doğru deyirsən. Bəs necə Tarverdini aradan götürmək istirsən?

Bayram. Bax, mən necə onu aradan götürmək istirəm. O sizə çox gəlir, sənin kişin Namaz ilə çox gəzir. Əgər sən və Namaz mənə kömək edib bir iş eləsəniz, özümün kürd atımı bağışlaram namaza və bir yanı buzovlu inək də sənə verrəm.

Zalxa. Doğrudan bir inək?

Bayram. Şəksiz, şübhəsiz!

Zalxa. Yanında da buzovu?!

Bayram. Bəli, buzovu ilə, inan ki, doğru deyirəm.

Zalxa. Biz nə gərək edək?

Bayram. Məsələn, Tarvedini bir bəhanə ilə evinizə çağırın, inandırın ki, Pərzad səndən ötrü biixtiyardır, amma sənə gəlməyə tay-tuşunun tənəsindən qorxur; ondan ötrü ki, deyirlər, sən bir təcik və qorxaq adamsan. Hamı bilir ki, sənin əlindən heç bir iş gəlməz; bir oğurluqda, bir quldurluqda, bir qoçaqlıqda adın çəkilməyibdir. Atmağın məlum deyil, vurmağın məlum deyil. Hansı qız sənin kimi oğlanı sevər? Sən də bir hünər göstər, bir adam soy, pul gətir, parça gətir, ya bir at oğurla, ya bir mal oğurla, desinlər ki, filankəs də bu hünərin sahibidir. Ondan sonra qız da öyünsün ki, sənin kimi əri var. Tarverdi axmaqdır, bu sözlərin hamısına inanacaq, sarsaqlıq edib özün salacaq xata-balaya, Pərzad qalacaq mənə.

Zalxa. Vallah, yaxşı fikir edibsən! Sənin kimi oğlandan ötrü gərək çalışsam.

Bayram. Dürüsət anladınmı dediyim sözləri?

Zalxa. Xatircəm ol!

Bayram. Sonra hər nə olsa, mənə bildirərsən?

Zalxa. Gedib divanbəyinə xəbər verəcəksən?

Bayram. Yox, çuğulluq peşəsinin üstümə götürməmə. İş özü öz başına açılar. Ancaq mən istərəm xəbərdir olam, ürəyim bir az toxtiya.

Zalxa. Çox yaxşı, sonra hər nə olsa, sənə bildirirəm. İndi gedirəm, işim var, mal gələn vaxtdır.

Bayram. Get, al bu yaylıq da sənə peşkəş olsun.

Zalxa. Ba, nə yaxşı yaylıqdır! İçindəki nədir?

Bayram. İçindəki kişmişdir; onu da ver uşaqlarına.

Zalxa. A kişi, oğul sənin kimi olmaq gərək! Sən qadan dəysin Tarverdinin böyrəyinə! Ömrümdə onun əlindən mən bir çürük alma da almamışam. Sağlıq ilə qal, muradına yetiş! (*Gedir*).

Bayram (*dalısınca*). Vədini unutmayasan!

Zalxa (*geri dönüb*). Sən də bir inək demisən, sən də unutma!

Bayram. Bəli, bir südlü, cins inək ki, misli olmaya!

Zalxa. Yanında da buzovu!

Bayram. Əlbəttə, buzov ilə!

Zalxa. A kişi, sənin kimi qoçaq oğlanı sevməmək olurmu? Sağlıq ilə qal, şahbazım!

Bayram. Get, xoş gəldin! Allah, indi nə qayırmı? Gedim dərədə barı ovdan-zaddan axtarım, bir az fikrimi dağıdam.

Bəzi-tamaşaxana təğyir tapıb, Namazın evinin surəti bərpa olur. Namaz və Zalxa.

N a m a z . Sən deyirsən ki, bu işdən ötrü Bayram özünün kürd atını mənə bağışlayacaqdır?

Z a l x a . Şəksiz bağışlayacaqdır!

N a m a z . Ağlım kəsmir, Bayrama əlli qızıl mənim yanımda sandılar, kürd atını satmadı. Onu mənə peşkəş elərmə?

Z a l x a . Pərzaddan ötrü o indi canından keçər; at, mal nə şeydir?

N a m a z . Bəlkə allada, sonra verməyə?

Z a l x a . Aldatmaz, Bayramı tanımırsan? Onun kimi gözəl, sözü bütün oğlan tamam obada varmı?

N a m a z . Yaxşı oldu, mən özüm də istirdim ki, Tarverdinə bir xataya salam. Atası Məşədi Qurban mənə borc verdiyi pulunu üstümə yasa-vul qoydurub aldı, mən də ona bir hayıf çəkməsəm ürəyim dincəlməz.

Z a l x a . Dəxi niyə durursan? Belə fürsət olurmu? Həmi at alarsan, həmi hayıf çəkərsən. Tarverdi yaxındadır, get çağır gəlsin bizdə çörək yeməyə, sonra mən hamı işi düzəldərəm.

N a m a z . Əcəb deyirsən. Vallah gedirəm (*Gedir*).

Z a l x a (*yalqız*). Vallah, əgər Tarverdi mənəim sözlərimdən quldurluğa getsə, biçərənin heç təqsiri yoxdur. O neyləsin ki, bu viran olmuş ölkənin qızları quldurluq, oğurluq bacarmayanı sevmirlər. Divanbəyinə deyən gərək ki, biçərə gədələri niyə oğurluqdan quldurluqdan ötrü incidirsən? Bacarırsan ölkəmizin qızlarına qadağan elə ki, quldur olmayan oğlanlardan zəhlələri getməsin. Onda mən zamin ki, qurd qoyun ilə otlaya!

Bu halda Namaz Tarverdi ilə içəri girir.

N a m a z . Ay arvad, nəyin var, gətir görək, acmışıq!

Z a l x a . Bıy, nəyim olacaq? Acmışdınız, niyə Tarverdigidə gedib çörək yemədiniz, mənəim üstümə gəldiniz?

N a m a z . Hər nəyin var, gətir, uzun danışma! (*Gedir, evin bucağında yarağlarına baxmağa məşğul olur*).

Z a l x a . Axşama dəxi bir zad qalmayacaqdır.

T a r v e r d i . Ay Zalxa, nə qayım olubsan?!

Z a l x a . Niyə qayım olmayım? Səndən mən nə xeyir görmüşəm? Barı bir dilinə gətirəsən ki, toyumda sənə bir zad bağışlaram.

T a r v e r d i . Necə toy?

Z a l x a . Toy bilmirsən? Toyunda de görüm mənə nə bağışlayacaqsan?

Tarverdi. Yaxşı, onda sənə bir cüt başmaq bağışlaram; görürəm çoxdan ayaqyalın gəzirsən.

Zalxa (*üzün kənara tutub*). Necə mırdar, saqqat adamdır! (*Qaim səslə*) Sağ ol, çox razıyam! Toyun tezmi başlanacaq?

Tarverdi. Payızda.

Zalxa. Niyə belə gec?

Tarverdi. Pərzad yubandırır; deyir, hələ cehizi hazır deyil.

Zalxa. Doğrudanmı? Bəlkə başqa səbəb var?

Tarverdi. Nə başqa səbəb olacaq?

Zalxa. Bəlkə qız səni sevmir? Ürəyi özgəsinə bağlıdır?

Tarverdi. Eh, bu nə danışır! Qız məni sevmir, qəribə söyləyir-sən! Necə qız məni sevməz!

Zalxa. Yəni sən deyəndə, çox zadsan! Niyə görə sənə sevmə? Sən ömründə nə bir iş tutubsan, nə ad çıxarıbsan ki, qızlar səni sevsinlər?

Tarverdi. Nə ad çıxarmışam?

Namaz. Arvad, nə danışırısan, nə işin var?

Zalxa. Səsin kəs, sənlik zad yoxdur!

Tarverdi. Namaz, sənlik zad yoxdur, doğru deyir. Yaxşı, Zalxa, söylə görək, mən nə ad çıxarmışam, yəni nə ad çıxardacağam?

Zalxa. Heç oğurluğa gedibsənmi?

Tarverdi. Xeyr, oğurluğa getdiyim yoxdur. Nədən ötrü oğurluğa gedəcəyəm? Özümün dövlətim, malım azdırmı?

Zalxa. Dövlətin çoxdur, amma qoçaqlığın yoxdur. Heç bir adam soyubsanmı, heç bir adam vurubsanmı?

Tarverdi. Xeyr, nə adam soymuşam, nə adam vurmuşam. Sibirə gedənləri, dara çəkilənləri gözüüm görmür?

Zalxa. Qoçaq adam heç zaddan qorxmaz! Çəkinmək qorxaq adamın işidir. Axır odur ki, Pərzad bacarmır sənə gedə. Hamı deyir: sən qorxaqsan, taciksən!

Tarverdi. Kim deyir?

Zalxa. Hamı deyir. Arvadlar, qızlar, kişilər, hətta balaca uşaqlar da! Hamı hayıfılanırlar ki, Tarverdi necə gözəl oğlandır, heç tayı yoxdur, amma çifayda, qorxaqdır, yassardır!

Tarverdi. Kim deyir mən qorxağam? Heç vaxt qorxaq deyiləm. Bir az çəkinən, ehtiyatlı adamam... yoxsa məndə qorxaqlıq harda idi?

Namaz. Ay arvad, bəsdir, az danış!

Zalxa. Sən kəs səsini, işin yoxdur!

Tarverdi. A kişi, sənlik nə var? Dinməsənə, görüm bu arvad nə danışır? Bəs belə, hə? Pərzad onun üçün mənə gəlmək istərmir? Deyirlər ki, mən qorxağam? Vallah, acığım elə tutur ki, istirəm bu saatda yola düşəm, gedəm, adam soyam; hamıya bildirəm ki, mənim haqqımda nahaq güman ediblər.

Zalxa. Hünərini göstər görək, adam dilində çox zad deyər.

Tarverdi. Sən bir yer nişan ver, mən bu saatda yola düşüm.

Zalxa. Düş Şamaxı yoluna, beş yüz sövdəgər gəlib-gedir, birin, ikisin soy, malın gətir, görək ki, doğrudan qoçaqsan, ya lovğalıq edirsən?

Tarverdi. Görəsən sövdəgər tayfası yaraqlı-əsbablı yola çıxır, ya elə bomboş?

Zalxa. Belə tutaq ki, yaraqlı-əsbablı olarlar, sən ki ağaqla qabaqlarına çıxmayaqsan? Əlbəttə, sənin də yaraq-əsbabın olacaq.

Tarverdi. Məlum ki, olacaq. Amma tək getmək bir az çətin deyilmi?

Zalxa. Sən də yoldaş götür. Bizdə azmı qoçaq oğlan var. Eh, sən hara, belə iş hara?!

Tarverdi. Mən hara, belə iş hara? Vallah, görəsən ki, doğru deyirəm. Namaz, bura gəl! Sən allah, mənə yoldaş tap!

Namaz. Yoldaşı neyliyorsən?

Tarverdi. Gəzməyə gedəcəyəm.

Namaz. A kişi, boş-boş danışma, səndən karvan vuran olmaz!

Tarverdi. Vallah, doğru sözümdür, yoldaş tap!

Namaz. Sarsaq söyləmə! Mən səlah görmürəm; sənin işin deyil!

Tarverdi. A kişi, nə tövr adamsan? Sənin nə vecinə? Sən mənə yoldaş ver, sonra gör ki, işimdir, ya yox?

Namaz. Çünki əl çəkmirsən. Bəli Xatun oğlunu, Oruc Nəsib oğlunu çağırırıq apararsan.

Tarverdi. Elə ikicisini?

Namaz. İkisi bəsdir.

Tarverdi. Doğrudan bəsdir. Olsun. Di adam göndər, onları çağırırsın!

Namaz. Zalxa, get oları bura çağır!

Zalxa. A kişi, sən onun sözünə nə inanırsan? Tamam o lovğalıq eləyir.

Namaz. Kəs səsin. Tarvedi kimdən əskik igiddir? Əli-qolumu özgələrindən kiçikdir?

Zalxa. Mən onu tanıyıram, o heç vaxt bu işə girişməz.

Tarverdi. Mən girişmənəm? Görərsən, necə girişərəm! Get oları tez çağır, sonra məlum olar.

Zalxa. Yaxşı gedirəm. (*Üzün kənara tutb*) Axmaq, hamı sözü-müzə inandı. İnşallah gedəcək. (*Gedir*).

Namaz (*ahəstə*). Bax, Tarvedi, əgər bəxtin yar olsa, hər nə gətir-sən görək özün bərabəri mənə də pay verəsən ha! Ayıbdır məndən gizləmək! Gətirdiyiniz şeylərin başın batırmaq, izin itirmək mənim boynuma, bəşerti ki, hər zaddan mənə yarı pay olsun.

Tarverdi. Eh, məçit tikilməmiş kor əsasın dayadı. Hələ qoy görək nə olur!

Namaz. A kişi, sənin əlindən nə gəlməz? Mən axmaq arvad tayfası deyiləm ki, səni tanımayam. Məgər sən ayı qıran Əmiraslanın nəvəsi deyilsən?

Tarverdi. Namaz, sən allah onun işlərindən eşidibsən ki, nələr edibdir?

Namaz. Necə eşitməmişəm? Səfər dayım onun dostu deyildi idi? Onun işlərin bir-bəbir mənə nağıl etməyibdirmi? İnşallah biz də olar kimi bir-birimizi sevəcəyik. Ümidim budur ki, əlinə düşən ovu mən-dən gizləməyəsən.

Tarverdi. Olsun, təki bir para adamlar mənim haqqımda çürük sözlər danışmasınlar. Mən elə hamısını sənə verrəm, mən ki, pul, mal dərdində deyiləm.

Namaz. Hamısını mənə verərsən? Vallah əcəb deyirsən! Barakallah! İndi bildim ki, damarında Əmiraslan qanı var. Vədini unutmayasan!

Tarverdi. A kişi, sən yoldaş ver, axırına bax!

Namaz. Odur, yoldaşların gəlirlər.

Bu halda Zalxa, Vəli Xatun oğlu və Oruc Nəsim oğlu daxil olurlar.

Vəli və Oruc. Səlam-əleyk!

Namaz. Əleyk-səlam!

Vəli. Namaz, nə var, xeyir ola, bizi əcəb çağırıdın?

Namaz. Tarverdi təvəqqə edir ki, onunla gəzməyə gedəsiniz.

Oruc. Necə gəzməyə?

Namaz. Dəxi nə soruşmaq? Gəzmək deyəndə özün bilmirsən?

Vəli. Mən ömrümdə gəzməyə getdiyim yoxdur. Qoyun-quzu oğurluğundan başqa mənim əlimdən bir zad gəlməz. Orucu bilmirəm.

Oruc. Mənciyəz... yeyərəm. Mənim havaxt quldurluğa getdiyim var? Mən heç qoyun-quzu oğurluğu da bacarmam.

Namaz. Olan, nə danışırsınız? Məgər igid deyilsiniz? Tüfəng atmaq bilmirsiniz?

Vəli. Tüfəng atmaq bilirik o da ova, quşa. Adama tüfəng atmaq nə bizim işimizdir?

Namaz. Kim sizə deyir ki, adama tüfəng atın?

Atlanarsınız, çıxarsınız gəzməyə, düşərsiniz poşt yoluna; Birdən qabağınıza dəvə karvanı, ya erməni bəzirganları rast gələr, guya qorxutmaq üçün başlarının üstündən tüfəng boşaldarsınız. Bunda heç bir zərər yoxdur, olar qorxub hərə bir tərəfə qaçacaq. Malları, pulları tökülüb qalacaq, yığışdırıb, götürüb qayıdarsınız. Nə çətin işdir?

Vəli. Eh, biz hara, belə iş hara? Biz bir çoban adamıq, bizə quldurluq nə yaraşar?

Tarverdi. Namaz, bura gəl, bilirsənmi, cəbr eləmə. Görürsən ki, qorxurlar, dəxi niyə qısnıyırsan? Hamı mənim kimi ki, olmayacaqdır? Burax getsinlər!

Namaz. Xeyr, qoy görüm. Vəli, ayıb deyil baş qaçırırsınız? Artıq tikə məgər baş yarar? Əvvələn, malınız, pulunuz artar, ikinci ad-san çıxardarsınız.

Oruc. Mənciyəz... yeyərəm! Mənim nəyimə gərəkdir ad-san?

Vəli. Bəli, bu keçəl Oruca ad-san çox lazımdır!

Namaz. A gədə, nə qeyrətsiz adamsınız! Tarverdi ilə duz-çörək dadmıyıbsınızmı? Məgər siz bilmirsiniz ki, bizim obamızda bundan dövlətli adam yoxdur? Sizin həmişə vecinizə gəlməzmi? Az adamı ondan xeyir görüb?

Tarverdi. Namaz, niyə qısnıyırsan? Qoy görək, mən özüm də hələ bir az fikir eləmək istəyirəm.

Namaz. Xeyr, nəməkbəhramlıq edirlər. Kiçik olan gərək böyüyün sözüne baxa!

Vəli. Oruc, nə deyirsən? Gedəkmi?

Oruc. Nə bilim, vallah, gedirsən, gedək!

Vəli. A kişi, olar ki, bir at bahası əlimizə düşə. İki ildir ki, at istəyirəm alam, pul tapmıram.

Namaz. Əlbəttə, at bahası da əlinizə düşər! Belə xeyirdən adam qaçarmı?

Vəli. Dəxi nə eyləmək, çünki Tarverdi çarəsiz xahiş edir, onun sözü sınıca, düşmənin boynu sınısın. Mən hazırım!

Oruc. Mən də hazırım! Yoldaşdan ayrılmaq ki, olmaz.

Tarverdi. Amma bir dürüst fikir edin...

Namaz (*onun sözün kəsib*). Tarverdi sizdən razılıq edir və təvəq-
qe edir ki, fürsəti fövtə verməyib, gedib yaraqlanıb gələsiniz. Gözmək
üçün belə yaxşı vaxt ələ düşməz.

Vəli. Oruc, gedək!

Gedirlər

Tarverdi. Namaz, bilirsənmi, bu zadı lap unutduq. Mənim atam
bir məşədi kişidir. Heç razı olarmı ki, mən quldurluğa gedəm?

Namaz. A kişi, atandan rüsxət al, get!

Tarverdi. Əcəb danışırsan? Atama deyim ki, mənə rüsxət ver,
quldurluğa gedim?

Namaz. Elə niyə deyirsən? De ki, aranda taxıl sulamağa gedirəm.
Əlbəttə, rüsxət verəcəkdir; sonra çıx poşt yoluna. Dəxi nə var bunda?

Tarverdi. Necə bunda nə var?

Namaz. Yəni bundan asan nə var?!

Tarverdi. Əcəb asan zad tapmısan? Mən, vallah, ancaq atamdan
qorxuram, o cəhətdən bu iş mənə çox çətin gəlir.

Namaz. Adam ki, qorxaq oldu, bu tövr ilə bəhanə gətirər. Get-
mirsən, özün bil.

Bu halda Zalxa daxil olur.

Namaz. Zalxa, get uşaqlara de ki, dəxi cəfa çəkməsinlər, Tarver-
di gerilədi.

Tarverdi. Mən ki, demədim geriləyirəm.

Zalxa. Mən bu saatda Pərzad ilə görüşdüm. Hamı işi qulağına
pıçıldadım. Necə sevindi, necə sevindi!.. Dedi ki, indi Allaha şükür,
dəxi deməzlər ki, Tarverdi qorxaqdır. Bundan sonra mən utanmanam
deyim ki, onu sevirəm. Bu vaxtadək tamam qızlar mənə tənə edirdi,
hər birisini görəndə başımı aşağı salırdım.

Namaz. Aşkar zaddır ki, bizim qızlarımız heç bir oğlanı sevməz-
lər ki, adam soymamış, yol kəsməmiş ola, elə birisi bu Zalxa! Axır bu
da gözəl sayılırdı!

Zalxa. Allahı sevirsən, ətimizi tökmə, az danış!

Namaz. Vallah, doğru deyirəm, eləbirisi bu Zalxa! Məgər mənə
əvvəldən gələrdi, əgər quldurluğa əl qoymasaydım? Arvad, belədirmi?

Zalxa. Yaxşı, bəsdir, keçən işi indi çürükçülük eyləyib danışmaq sənə qalıbdır?

Tarverdi. Mən getməyə müzaiqə eləmirəm, amma üstümdə heç bir yaraq yoxdur. Bilmirəm necə edim. Yaraq üçün evə getsəm atam duyacaqdır.

Namaz. Evə niyə gedirsən! Mənim qılıncımı, tüfəngimi, tapan-camı götür, xançal da ki, öz belində var. Qoy mən səni geyindirim, yaraqlandırım. *(Başlayır yaraqları onun üstünə taxmağa)*.

Tarverdi. Dəxi başqa nə götürüm?

Namaz. Olan, bəsdir, bular ilə bir qoşun qırmaq olar, dəxi artıq nəyinə gərəkdir?

Zalxa. Vay amanTarverdi, necə heybətli oldun? Səni gören kimi adamlar qaçaqlar.

Bu halda Vəli və Oruc daxil olurlar

Oruc. Biz də hazırıq.

Tarverdi. Gedəkmi?

Namaz. Gedin, gedin, uğurunuz xeyir olsun! Əlidolu qayıdasınız!

Zalxa. Tarverdi, Pərzad ilə qoşa qarıyasan! Çoxlu oğul-qız görəsən! Oğlanların da sənini kimi qoçaq olsun!

Tarverdi. Qəm eləmə, olacaqlar, şəksiz olacaqlar! Ya saf adımlı batırıram, ya adam soymamış qayıtmayacağam!

Gedirlər.

Namaz. Zalxa, bilirsənmi, mən şərtləşdim ki, Tarverdi hər nə gətirsə, yarısının mənə versin.

Zalxa. Tarverdi yəni bir zad gətirəcəkdirmi ki, yarısının sənə verə? Sən niyə belə xam xəyal olursan? Şək yoxdur ki, onun qol-qıçını əzib yola salacaqlar.

Namaz. Xeyir, kim bilir, olur ki, uğuruna bir xeyir gələ. Qorxaq həmişə özündən qorxağa rast gələr. Axırda iş necə qurtarsa, bizim xeyrimizdir; bir tərəfdən at, bir tərəfdən də pul! *(Gedir əlin ovuşdura-ovuşdura)*.

Pərdə salınır

İKİMCİ MƏCLİS

Vaqe olur Şəmsəddin mahalında, dərənin içində ki, bir tərəfində təpə dəxi zahirdir.

B a y r a m (*yalqız*). A kişi, ov da ələ düşmür; nə bir ceyran var, nə bir turac var; bir dovşan da barı rast gəlmir ki, bir tüfəng atam. Ürəyim darıxır. Nə yaman bəxtim var imiş, mənim! Turalım ki, Pərzad məni sevir, əlindən nə gələcək? Əmisinin əmrindən çıxamı biləcəm, tamam obanın öhdəsindən gələmi biləcəm? Qız tayfasının xahişinə məgər bizlərdə qulaqmı asarlar? Ümid yoxdur, iqbalım gətirməyəcəm. Zalxa etdiyi vədini bitirməyə cürət edə bilməyəcəm. Namaz bir tamahkar, şeytanfikir adamdır. Heç vaxtda Tarverdi kimi dövlətli adamı ələ salmaq istəməyəcəm. Pərvərdigara, necə edim, bu dərdə necə tablaşım. Nə tövr səbr edim, necə aram tutum, necə bu qüssədən dincələ bilim? Ax, nə xışiltı səsi gəlir?! Gərək ki, bu kolun dalısındadır. Canavar olacaq, gedim bəlkə güllə ilə vura bilim, elə bilim ki, Tarverdinin böyrəyinə güllə vururam (*Gedir*).

Bir az sonra Tarverdi yoldaşları ilə yetişib, bellərini əyib, sinə-sinə o yana-bu yana baxırlar.

T a r v e r d i. Tss... tss... ehtiyatlı olun, gərək ki, yoldan gələn var!

O r u c. Var, var. At ayağının tappılısı gəlir. Vəli, tüfəngin çaxmağın yuxarı ayağa qovza ki, hamımız birdən tüfəngləri boşaldaq!

T a r v e r d i. Dayanın, dayanın! Belə bilirəm ki, tüfəng atmasaq yaxşıdır.

V ə l i. Necə tüfəng atmasaq yaxşıdır? Onda necə soymaq olar? Sonra gərək əliboş obaya qayıdaq, tamam xalq üstümüzə güldürək!

T a r v e r d i. Nə səbəbə xalq üstümüzə güləcəm? Deyərik ki, yola çıxdıq, çox gözlədik, heç kəsə rast gəlmədik.

V ə l i. Buna heç kəs inanmaz. Mən bunu edə bilmənəm.

T a r v e r d i. Edə bilməzsən, bəs mən də köməksiz fəqir-füqəranın üstünə tökülə bilmənəm! Mən belə günah işə qoşulmayacağam! Adamda rəhm, mürüvvət yaxşı şeydir. Doğrusu budur ki, mən qayıda-cağam. Mən qalmıram, gedirəm!

V ə l i. Yavaş, əzizim, çox gec başa düşübsən. Allaha and olsun, əgər ayaq geri qoyasan, şeytanını çəkib qarnını tüstü ilə doldurram. Sarsaq balası, sarsaq özün yalvarıb bizi bura gətirmisən, indi bizi qoyub getmək istəyirsən?

Tarverdi. Mən ki, sizi qoyub getmək istəmirəm. Mən sizin xeyriniz üçün deyirəm ki, geri dönək; Bəlkə yol adamı bizdən çox oldular, bəlkə bizim kimi qoçaq adamlar oldular; tükümüzü töküb qol-qanadımızı qırırlar.

Vəli. Quşdan qorxan darı əkməz. İndi bu fikirləri eləmək vaxtı deyil! Yoldan ötənləri görək əyliyək. Sən də bizim ilə görək bir yerdə olasan; yoxsa, görərsən! İstirsən sabah aləmi bizə güldürəsən? Ayaq geri qoysan, bütün tufəngi sənə boşaldacağam. (*Tufəngi ona sarı çevirir*).

Tarverdi. Allahu əkbər, bizə qorxaq deməsinlər deyin, görək özümüzü bələya salaq?! A qardaş, bircə qulaq as mənə, gör nə deyirəm; sən qoçaqlığı lap qələt anlayırsan, heç bilirsənmi qoçaqlıq, igidlik nədir? İgidlərin başçısı Koroğlu deyibdir ki, igidlik ondur, doqquzu qaçmaqdır, birisi heç gözə görünməmək. Mən deyirəm ki, bu iki işin hansına əməl edirsiniz edin.

Vəli. Bəsdir, çox vəz vermə! Görürsənmi yuxarıda bir zad qaralır? O, yoldan gələn olacaqdır.

Tarverdi (*əyilib baxır*). Doğrudan gələn var. Görəsən kimdir? Vallah gəlir! Bilirsinizmi, siz qabağa gedin, mən sizin dalınızı saxlıyım.

Vəli. Bəli, sənə çox ümid bağlamaq olar. Oruc, qabağa gedək görək, kimdir gələn. Ey, Tarverdi, vallah əgər qaçasan, obanın içində də haqqına fikir çəkərəm, özün bil!

Tarverdi və sonra nemşə Fok.

Tarverdi. Di gör, sevgililiyin axırı belə olar! Heç fikrimdən keçərdi ki, quldur olacağam, yol kəsəcəyəm, aləmə zəlzələ, vəlvələ salacağam? Pərvərdigara, sevgi nə yaman olurmuş?

Fok. Mən çox yaxşı elədim ki, arabadan düşdüm, bir az piyada yeridim, çiçək dərdim. Nə yaxşı çiçəkdir, nə gözəl qoxusu var. Bunu Mariya Adamovnaya peşkəş edəcəyəm. (*Qəflətən gözü Tarverdiyə sataşıb*) Ax, dədəm vay! Bu kimdir? Vay aman! Allah, sən saxla!

Tarverdi. Heç bilmirəm nə qayırlar; orda arabanın atını əyliyəblər; kuçer³ qaçıb özün kolluğa saldı. Barakallah, qoçaqlarım, necə iş gördük! (*Qəflətən gözü Foka sataşıb*). Ey vay, tarı! Yaman yerdə gün axşam oldu! Bu kimdir görəsən? Fok. Ey vay bu quldur olacaqdır! Yəqin məni öldürəcək! (*Başlayır titrəməyə*).

Tarverdi. Ey, yəqin bu adam da quldurluğa çıxıbdir, çiyində tufəngi də var. Vay aman, atsa mənim işim xarəbdir. (*O da başlayır titrəməyə*).

Fok. Mariya Adamovna, Mariya Adamovna. Sən hardasan!

Tarverdi. Yaxşı Pərzadı aldıq, yaxşı toy elədik, farağat, rahat duracağımız yerdə özümüzə iş qayırdıq!

Fok. Allah, necə heybətlidir!

Tarverdi. Allah, tufəngi necə uzundur! Heç bir belə uzun tufəng görməmişəm.

Fok. Yaxşısı odur ki, bir tərəfə qaçam!

Tarverdi. Barı qaçım, bəlkə evi yıxılmış tufəngi mənə düzəldib atdı. Vaxt ikən bir tərəfə yayınım.

Hər ikisi birdən qaçırlar. Qəflətən bir-birilə toqquşurlar. Hər ikisi kisəsini çıxarıb bir-birinə uzadır.

Tarverdi. Vallah, mənim var-yoxum budur, al, məndən əl çək!

Fok. Vallah bundan artıq tamam səfərimdə bir zad qazanmamışam; al, məni burax!

Tarverdi. Allahı sevirsən, məni qoy obaya qayıdım.

Fok. Amandır, məni öldürmə, yazığam!

Tarverdi. Bəs sən quldur deyilsən?

Fok. Mən bir fəqir nemsəyəm. Sən kimsən?

Tarverdi. Mən kiməm? Qurumsaq? Görmürsən ki, mən qulduram! Mənim kolluğun içində iki yüz yoldaşım yatır! Siz necəsiniz?

Fok. Mən bircəyəm!

Tarverdi. Di bəs tez qaç, yoxsa bu saatda səni öldürürəm!

Fok. Doğrumu deyirsən ki, sən yalqız deyilsən?

Tarverdi. Eşitmirsən ki, mənim yoldaşlarımla qalmaqalı gəlir?

Fok. Ax, tarı, tamam var-yoxum qarət olacaq! Ax, Mariya Adamovna! Mariya Adamovna! Bu necə bədbəxtlik idi üz verdi. Biz bundan sonra necə edəcəyik? (*Ağlayır*).

Tarverdi. Yoldaşlarımla yaxınlaşırlar, di itil cəhənnəmə, tez qaç, yoxsa bu saatda qarnımı tüstü ilə doldurram!

Fok. Ax, Allahı sevirsən, dayan, bu saatda qaçım. (*Başlayır qaçmağa*).

Tarverdi (*yalqız*). Necə qorxutdum! Mənim kimi zalım olarmı? Əgər Pərzad məni bu halda görə bilsəydi, qorxudan bağı çatlardı.

Bu halda Vəli və Oruc arabaya qoşulan atı cilovundan çəkirlər, arabada iki sandıq var.

Tarverdi. Ay uşaqlar hamısı qaçdıları mı?

Vəli. Xatircəm ol, hamısı qaçdılar!

Tarverdi (*gülə-gülə*). Necə qorxaq imişlər. Belə adamlar da var dünyada? Yaxşı, kəsbimiz nədir? Arabada nə şey var?

Vəli. Arabada iki böyük sandıq var ki, heç tərptmək olmaz. Sən, Tarverdi, tez oları sındır, içinin şeyin bir yerə yığ. Mən, Oruc gedək, arabanın atlarının birinə güllə dəyib, iki yaxşısı kolluğa qaçdı tutaq gətirək, şeyləri yükləyək aparaq.

Tarverdi. Çox yaxşı, siz gedib atları qaytarın, mən bu saatda sandıqları sındırıb, şeyləri bir yerə yığaram; amma tez qayıdın, burada çox dayanmaq olmaz, qorxuram üstümə adam tökülə, əlimdən nahaq qan çıxa.

Vəli. Axmaq danışma, sarsaq! Sən bir toyuq öldürə bilməzsən. Tək özün qaçma; adam öldürməyini sənə bağışladıq!

Oruc. Bu saatda qayıdaraq, fikir eləmə, sandıqları aç!

Tarverdi. Baş üstə.

Vəli, Oruc cəld uzaqlaşılar.

Tarverdi (*yalqız*). Genə mən yalnız qaldım. Zərəri yoxdur. Kimdən qorxacağam? Mal yiyələrini qaçırmışıq. A gədə, nə böyük sandıqlardır! Yəqin içindəki tamam taftadır. Pərzad elə yaşı olduqca tafta tuman-köynək geysin. Qurumsaq Namaz yarısını indi məndən istəyəcək. Qələt eləyir! Nə qayırbdır ki, yarısını ona verim! Bəlkə sandıqların içindəki tirmə şaldır ya padşahlıq puludur? Tez bir baxım, görüm nə var? (*Yavuqlaşır sandıqlara*). Sandıqda deyəsən bir zad tərənir. (*Sandığın qapağın qalxızır, birdən bir meymun sandıqdan dışqarı sıçrayır*). Allahu əkbər, bu nədir? Sandıqda meymun nə qayıdır? Belə də sövdəgər malı olurmu? Belə zibil ilə alış-veriş edən sövdəgərlər də dünyada varmış? (*Meymun ona dışın qııcıdır*). Ax köpək oğlunun malı, nə mənə dışın qııcıdır? (*Meymun onun təqlidin gətirir*). Bax, bax mənim təqlidimi gətirir! Yaxşı oldu, bunu Pərzada peşkəş aparram. Qoy bunu görsün, sevinsin. Necə tutum? Ey, meymun, qorxma, yaxın gəl! (*Yeriyir meymuna sarı; meymun qabağından tullanır*). Bax, bax, köpək oğlunun malı, az qalmışdı mənə toxuna! Yavaş, mən gör necə səni tuturam! (*Qaçır meymunun dalısınca; meymun qabağından o yana-bu yana tullanır; sonra ağaca çıxır; başlayır onun təqlidini gətirməyə*). Bax, bax, fikri budur ki, mən onun dalısınca aqaca çıxam. Necə şeytan meymundur! Of, qəribə yorulдум, bu necə sarsaq

sövdəgər imiş ki, meymunu arabaya qoyub gəzdirir? Mən elə bildim, bu evi yıxılmış ağıllı-başlı mal aparır satmağa, üstünə düşüb soyduq. Mən nə bilim ki, o belə nadürüst imiş ki, bizim oxumuzu boşa çıxartdı. Necə ürəyim darıxır! Amma əliboş evə qayıtmaq olmaz. Görüm o birisi sandıqda nə var. Amma böyük sandıqdır, yəqin ki, bunun içində ağıllı-başlı mal var. Qapağı da nə yekədir? (*Qapağın sındırır*) Ax, pərvərdigara, nə xırıltı gəlir! (*Qapağı qalxızır, bir ayı çıxıb, onu süpürür*). Ey vay, ayı! Ay Namaz! Ay Zalxa! Ay Pərzad! Evim yıxıldı! Ay haray, ay aman! Kömək edin, ay Allahı sevən, dadıma yetişin! Vay aman, qələt elərəm, quldurluğa dəxi çıxmanam, heç kimi soymanam! Tövbə olsun, tövbə, tövbə! Of, Alalh, sən qurtar! Allah, sən dada yetiş! Heç vaxt belə yola dəxi getmənm.

Ayı onun üzün cırıb yıxır yerə, sıçrayır, belinə, başlayır övkələməyə, boğmağa. Bu halda Bayram təpənin üstündə zahir olur.

B a y r a m . Nə səs gəlir? Yəqin ayı adam boğur.

T a r v e r d i (*qaim səslə*). Ay Allahı sevən, kömək elə, məni qurtar!!

Bayram tüfəngi üzünə götürüb ayını nişana edir, atır. Tüfəng boşalanda güllə ayını Tarverdinin üstündən tullayır. Ayı tez qalxıb tüstü sarı yüyürür, girir kola, gözdən itir.

T a r v e r d i (*yerdə yıxılmış*). Ay Allah, görəsən güllə mənə dəymədi ki? Xeyr, inşallah dəyməyibdir. Durum qaçım. (*Tez qalxıb qaçır*).

B a y r a m (*enib, arabaya yaxın gəlir*). Bu nə arabadır? Bu ayı, bu adam bura haradan düşmüşdür? Mən belə bilirəm ki, ayını yaraladım, qan iz salıbdır. Ayı görəsən hara getdi? Bəs o qurtardığım adam necə oldu?

Bu halda divanbəyi, kazaklar və dilmanc hazır olurlar.

D i v a n b ə y i . Genə quldurluğa başlayıblar. Ay kazaklar, ikiniz bu yerlərə baxın, ikiniz atları tutun! O qalanınız bu qoçağı bağlasın!

B a y r a m . Məni bağlasınlar! Allahı sevirsən, belə buyurma, mənim nə təqsirim var?!

D i v a n b ə y i . Necə təqsirin yoxdur? Bəs bu sınımış sandıqlar, soyulmuş araba, tüfəng atılmaq təqsir deyil? Nə vaxtadək zakona müxalifət edəcəksiniz, ümənayi-dövlətin əmrindən çıxacaqsınız? Nə qədər ağıllı və fikriniz az olsa da, barı başa düşün ki, rus dövləti sizi ləzgidən və qaçaqlardan mühafizət edir.⁴ Barı bu işin şükranəsinə nizama tabe olun, əgərçi heç nizamı və zabitəni anlamırsınız? Eh, səninlə danışmağın nə faydası var! Hanı səninin yoldaşların?

Bayram. Mənim heç yoldaşım yoxdur!

Divanbəyi. Bu arabanın atları hanı?

Bayram. Bilmirəm.

Divanbəyi. Köhnə peşənizdir; bilmirəm, görməmişəm! Sən belə xəyal edirsən ki, “bilmirəm” deməklə canını qurtaracaqsan?

Bayram. Ağa, bir sözümə qulaq as! Mən bu yaxınlıqda ov gəzirdim. Gördüm ki, bir çığırtı gəlir, yalvarır, kömək istəyir. Yüyürdüm yaxına, gördüm ki, bir ayı bir adamı boğur, tüfəng atıb ayını vurdum, yaraladım. Mən bundan başqa bir zad etməmişəm.

Divanbəyi. Bəli, yaxşı danışırısan. İstəyirsən ki, bu sözlər ilə məni başdan çıxarasan? İş aşikardır, sən tutulubsan təqsir vaqə olan yerdə. Yaxşısı budur ki, yoldaşlarını mənə deyəsən!

Bayram. Mən həqiqəti ərz elədim.

Divanbəyi. Oğlan, mənim sənə yazığım gəlir. Görükür ki, bir cavan, xoşsurət oğlansan. Bilirsən ki, yaraq və əsbabla tutulan quldura nə tənbih, nə nəşəq var?

Bayram. Əlbəttə, bilirəm? Tənbihi dar ağacıdır.

Divanbəyi. Bəli, dar ağacıdır. Əgər özünə yazığın gəlmiş, bari ata və anana yazığın gəlsin. Heç bir adamı dünyada sevirsənmi?

Bayram. Ancaq elə ondan ötrü təşvişdəyəm, ağa ki, bir sevgilim var.

Divanbəyi. Bəs boynuna götürürsən?

Bayram. Mənim heç təqsirim yoxdur ki, boynuma götürüm.

Divanbəyi. Mən belə munkir adam görməmişəm. Uşaqlar, bunun qollarını bərk dalısında bağlayın! Muğayat olun ki, qaçmasın, yoxsa siz cavab verəcəksiniz! Oğlan, obanız burdan nə qədər olar?

Bayram. Bir ağac.

Divanbəyi. Biz ora gedirik. Gərəkdir tez işi isti ikən həqiqət eləmək; amma hələ gərək bir dəftərxanaya getmək. Allaha şükür, iş o qədər var ki, bilmirsən hansını qurtarasan. Dilmanc hardadır?

Dilmanc. Burdayam, ağa!

Divanbəyi. Gedək. Allah, bu necə qulluqdur? Gərək hamı zada cavab verəsən. Hər gün canından keçəsən. Amma bu axmaqlar genə anlamırlar ki, bulardan ötrü bu əzabı çəkirik. Yasavullar, gətirin bu oğlanı mənim dalımca!

Həmisi gedirlər. Bundan sonra məclis xali qalır. Meymun ağacdən enir, başlayır tullanmağa, bir azdan gözdən itir.

ÜÇÜMCÜ MƏCLİS

Üçümcü məclis vaxt olur Şəmsəddin mahalında, obada, alaçığın içində. Tarverdi başı bağlı və Koxa və Məşədi Qurban və Nəcəf və Namaz və başqa tərəkəmələr oturublar.

Nəcəf. Tarverdi, de görək sənə başına nə iş gəlib, kim sənə yaralayıbdir?

Tarverdi. A başına dönüm, mən, Vəli, Oruc arana taxıl sula-
mağa çıxmışdıq. Tavus dərəsində arabaya rast gəldik. Vəli dedi ki, mən
Oruc ilə bu arabanın adamlarını zarafat edib qorxudacağam; tufəng
atdılar, guya adamlar qaçdı, araba qaldı. Vəli, Oruc getdilər araba atlarını
gətirələr, mən arabadakı sandıqlara yavuq gedəndə əvvəl qabağıma
bir meymun çıxdı, sonra sandıqdan bir ayı qalxıb məni basdı, öldürür-
dü. Birdən tufəng atıldı. Ayı məni buraxdı. Durub qaçdım. Sonra nə
arabada, nə atlardan bir əsər görmədik; bilmirəm bu nə sirdir?!

Nəcəf. Nə sirr olacaq! Tavus dərəsi əcinnə yeridir, şeyatin yığı-
nağına rast gəlibsiz, başqa bir şey deyil. Çaharşənbə günümü yola
çıxmışdınız?

Tarverdi. Bəli!

Tərəkəmələr. Şəksiz şeyatin yığınağına rast gəliblər. Yoxsa,
meymun, ayı arabada nə qayırır?

Nəcəf. Amma, Tarverdi, sən yaralısan, dur burdan get, divanbəyi
bura gələcək, görək bizim ilə nə sözü var.

Tarverdi gedir. Bu halda divanbəyi yetişir. Hamı durur ayaq üstünə.

Divanbəyi (*kürsü üstə oturub*). Koxa, sən rus dilini bilirsən?
De görüm, bu adamlar kimdir?

Koxa. Bular obanın adamlarıdır. Bu Namazdır, bu Nəcəfdir, bu
da Məşədi Qurbandır ki, bir dövlətli, hörmətli kişidir.

Divanbəyi. Çox lazımdır onun dövləti! Allah qoysa dövlətliləri
tanıtmağa mən sizə tərgidərəm. (*Üzün dilmanca tutub*) Kamalov, buları
tərtib ilə hər kəsin mərtəbəsinə görə cərgəyə düz. Hansının mərtəbəsi
artıqdır?

Dilmanca. Ağa, görək bular hamısı elə bir mərtəbədədirlər.

Divanbəyi. Xub, hansı ağıllı hesab olunur?

Dilmanca. Belə bilirəm ki, hamısı elə bir ağılda olmuş olalar.

D i v a n b ə y i . Pərvərdigara, axır birisi, əlbəttə, o birilərinə görə söz qanan, danışan olacaqdır ki, ona mütəvəccəh olub söz soruşam. Hamısı ilə ki, birdən danışmaq olmaz!

D i l m a n c . O surətdə gerek Nəcəf o birilərindən söz qanan, danışan olsun, çünki rusicə də bir az bilir.

D i v a n b ə y i . Xub, Nəcəfi başda qoy.

Dilmanc Nəcəfi başda qoyur.

D i v a n b ə y i . A kişi, sözün axırınadək qulaq as, sonra cavab ver.
N ə c ə f . Baş üstə, ağa!

D i v a n b ə y i (*qoltuğunda bir kağız çıxardı*). Məmləkəti-xaricə əhlindən cənab Fok hafizi-canəvaran,⁵ mənə ərizə veribdir ki, o, israğa gün Tiflis yolundan öz canəvərləri ilə gəlirmiş; bir az arabadan geri qalmış imiş; ittifaqən arabanın üstünə bir neçə quldur tökülüb, arabada bir Yengi Dünya ayısı, bir Brazil meymunu, iki böyük kaftar və başqa canəvərlər dəxi varmış. Quldurlar atdıqları tüfənglərin güllə-sindən araba atının birisi ölüb, Yengi Dünya ayısı yaralanıb, meymun qaçıb itibdir və güman gedir ki, arabada olan şeylər də qarət olubdur. Ayını yaralı kolluqdan tapdırmışam; quldurlardan birisi də tutulub, indi sərih xəbərlərə görə məlum olur ki, bu iş ittifaq düşən gündə üç atlını yaraqlı-əsbablı sizin obanızdan aşağı gedəndə görüblər. Bişək olar sizin uşaqlardandır. Gerek oları bu saatda mənə verəsiniz. Yoxsa sizi bədbəxt eylərəm.

N ə c ə f . Ağ, sən bir ağıllı adamsan ki, bu yekə mahalı sənə tap-sırıblar. Düşmənlər sənin qulluğuna xilaf ərz ediblər. Sən gerek heç vaxtda belə quru nağıllara inanmayasan!

D i v a n b ə y i . Necə quru nağıl? Mənim mahalımın ortasında aş-kara quldurluq quru nağıldır?

N ə c ə f . Ağ, həqiqəti məndən soruş, doğruluq ilə ərz edim.

D i v a n b ə y i . De, mən də elə onu istirəm.

N ə c ə f . Bizim obanın uşaqlarından bir neçəsi çaharşənbə günü arana taxıl sulamağa getmişdilər. Şəyatın yığınağına rast gəliblər. Şəyatınlar arabada gedirmişlər; bular axmaqlıq edib, araba sarı tüfəng atıblar ki, cinlər qorxub qaçsınlar. Gerek idi bismillah deyəydilər, cinlərin acığı tutub, çün hər şəkklə dönə bilirlər, ayı şəklinə düşüb, buların üstünə tökülüb dişləyiblər. İndi bizim düşmənlərimiz bunu bir nağıl qayıdır, cinlərin böyüünə Poq adını qoyub, səni başdan çızardılar.

Divanbəyi (*acıqlanmış rus dilincə*). A kişi, nə qozqurursan?

Nəcəf (*üzün dilmanca tutub*). Anlamıram, ağa nə buyurur?

Dilmanc. Divanbəyi buyurur ki, sizdə qoz, fındıq çox olurmu?

Nəcəf (*dilmanca*). A başına dönüm, divanbəyiyə ərz elə ki, elə bu dərənin adına Fındıqlı dərəsi deyirlər. Qozun, fındığın mədənidir. Allah qoysa, qoz çırpılıanda, fındıq dəriləndə çuval-çuval qulluğuna gətirik. Divanbəyinin layiqincə yolun görmək bizim başımız üstə.

Dilmanc (*divanbəyiyə rusicə*). Ağa, Nəcəf ərz edir ki, qoz-fındıq vaxtı çuval-çuval qulluğunuza gətirəcəklər və layiqincə yolunuza baxacaqlar.

Divanbəyi (*acıqlı*). Kişi, nə pərpuçat danışırsan?! Qoz-fındığı mən nə eyləyəcəyəm? Mənim yolumun nəyinə baxacaqsan? Mənim özüm, gəldiyim yola səndən də yaxşı baxmışam; Bələdə ehtiyacım yoxdur, quldurları verin!

Nəcəf. Necə quldur, ağa?

Divanbəyi. Necə, necə quldur? Bir saatdır səninlə danışıram, genə soruşursan necə quldur?

Nəcəf. Axır mən də qulluğuna ərz elədim, ağa ki, uşaqlar heç kimin üstünə tökülmüyüblər, ancaq şeyatin yığnağına rast gəliblər.

Divanbəyi. Sən məhz cəfəngiyyat danışırsan?

Nəcəf. Ağa, sən dünya görübsən, heç ayının, meymunun, kaftarın, çaqqalın arabaya minib şəhərdən-şəhərə səyahət etdiyini eşidibsənmi?

Divanbəyi. Məgər mən dedim ki, ayılar, meymunlar arabaya minmişdilər.

Nəcəf. Bəs sən necə dedin, ağa?

Divanbəyi. Mən dedim ki, onların hafizi səyahət edirdi.

Nəcəf. Arabada?

Divanbəyi. Bəli.

Nəcəf. Yalqız?

Divanbəyi. Xeyr, öz canəvərləri ilə.

Nəcəf. Məgər o canəvərlər padşahıdır?

Divanbəyi. Sənə lazım deyil hər sualı eləmək, ağına zor vermək.

Nəcəf. Mən ağıma zor vermərəm, amma ayı və meymun arabaya minib səyahətə çıxmaz! Şeyatin imişlər, bu şəkildə görüklüblər.

Divanbəyi. Pərvərdigara, bular necə tayfadırlar! Di gəl, bulara mətəlb qandır! Bayram boynuna heç zad götürmür, bular da mənə aşkara istəyirlər müştəbeh etsinlər. Xub, o şeyatin yığnağına rast gələn uşaqları mənə göstərin!

Nə c ə f. Nə eləyəcəksən, ağa?

D i v a n b ə y i. Olar mənə lazımdır!

N a m a z. Ağa, düşmənlərin sözü ilə bizi böhtana salma!

D i v a n b ə y i. Hansı düşmənlərin?

N a m a z. Dörd çevrəməzdəki Əmirli tamam bizə düşməndir.

D i v a n b ə y i. A canım, aşağı düşən atlıların xəbərini mənə tatarlar verməyiblər, malağanlar söyləyiblər.

N a m a z. Malağanlar bizə hamıdan çox düşməndirlər. Həmişə bizim ilə onların arasında yer üstə, torpaq üstə cəngü cədəl olacaq. İndi məlum olur ki, belə ustalıq ilə söz qayıрмаq, şeytanlıq eləmək onların işi imiş. Müsəlman başında belə şeytan fikri olmaz. Bundan sonra malağanlara tov tutmaq – baş üstə!

D i v a n b ə y i. Cəhənnəmə, hələ indi quldurları Verin, sonra hər nə bilirsiniz edin!

N ə c ə f. Ağa, yox yerdən quldur ki qayırib verə bilmərik. Bizim uşaqlar bir adam soymuyublar!

D i v a n b ə y i. Kamalov, mən nə çarə edirəm? Doğrudan, bular mən dediyim sözlərə inanmırlar?

D i l m a n c. Vallah, ağa bir tük qədəri də inanmırlar.

D i v a n b ə y i (*üzün kazaka tutub*). Matvey, get yasavullara de ki, o ayını çəkə-çəkə bura gətirsinlər.

K a z a k. Baş üstə. (*Gedir*).

D i v a n b ə y i (*Nəcəfə*). Mən indi isbat edəyəm ki, dediyim sözlər doğrudur, malağanlar qayırmayıblar.

N ə c ə f. Ağa, əbəs yerə zəhmət çəkməyin! Yox zadın nəyin isbat edəcəksiniz?

Bu halda yasavullar ayını gətirirlər.

D i v a n b ə y i (*dilmanca*). Kamalov, de ki, budur dəlil ki, mən boş söyləmirdim.

D i l m a n c (*ayı tərəfə işarə edib*). Divanbəyi buyurur ki, budur şahid ki, mən boş nağıl söyləmirdim.

N ə c ə f. Xub, bu şahid ədəyi-şəhadət eləsin görək.

D i l m a n c (*divanbəyiyə*). Ağa, ərz edir ki, ayı ədəyi-şəhadət eləsin görək

D i v a n b ə y i (*tündləşib*). Məgər ayı ədəyi-şəhadət edə bilər? Fu, Kamalov, sən axmaq da bunu mənə deyirsən? Məgər özün cavab verə bilmirsən? Matvey, sən türkiyə bilirsənmi?

K a z a k (*qaim sövt ilə*). Hərgiz bilmirəm, ağa!

D i v a n b ə y i. Kazaklardan bilən varmı?

K a z a k. Hərgiz bilən yoxdur. İyirmi birinci nomerin fövcündən kazak Sotnikov türkiyə öyrənmək istir.

D i v a n b ə y i. Kəs səsini, çox lazımdır ki, o öyrənmək istir. (*Üzün Nəcəfə tutub*). A canım, ayı necə ədayi-şəhadət edə bilər?

N ə c ə f. Biz ki, demirik, ağa! Siz özünüz ayını bizim ilə üzdəşdir-məyə gətirdiniz. Şəmsəddinin meşələrində ayı çox: hər kəs birini tuta bilər. Bundan lazım gəlməz ki, ayılar, meymunlar arabaya minib ölkə-lər gəzsinlər.

D i v a n b ə y i. İndi quldurları nişan verməyəcəksiniz?

N a m a z. Ağa, necə, quldur var ki, nişan verək?

D i v a n b ə y i. Quldurların izi açılbıdır, mən oları tutmağa çarə taparam. Amma sizin üçün çox yaman keçəcək.

N ə c ə f. Əlhökmü lillah, təqdiri-qəzadan qaçmaq olmaz!

D i v a n b ə y i. Di bəs itilin gözümün önündən. Bu qədər vaxt əbəs yerə siz ilə vaxtımı itirdim, mən özüm billəm ki, nə elərəm.

Hamısı çölə çıxırlar.

D i v a n b ə y i. Mən nə çarə edim? Zahirən görünür ki, Bayram müqəssir deyil, əgərçi güzəriş onun təqsirinə çox dəlalət edir. Ey Koxa, sən o şeyatin yığınağına rast gələn uşaqları tanıyırsanmı?

K o x a. Tanımıram, ağa!

D i v a n b ə y i. Eşitməmişən ki, kimdirlər?

K o x a. Biz tərəkəmə adamıq, ağa! Hardan eşidəcəyik.

D i v a n b ə y i. Oları axtarıb tapmaq olarmı?

K o x a. Hardan tapacaqsınız? Bizim uşaqlar tamam qaçıb gizlənilər.

D i v a n b ə y i. Əgər təqsirli deyillər, niyə qaçıb gizlənilər?

K o x a. Arvadlar tamam alaçıqın dalısından qulaq asırdılar. Əlbət-tə, xəbər veriblər ki, divanbəyi şeyatin yığınağına rast gələnləri tut-maq istir. Qorxularından qaçmazlarmı?

D i v a n b ə y i. Yaxşı, sən də get! Bu tövr danışmaq ilə heç bir zad açılmaz. Hamısı deyəcəkdilər ki, bir zad bilmirik, bir zad anlamırıq, heç bir tərəfə getməmişik. Nə çarə eləmək? Kazaklar, dustağı bura gətirin! (*Kazaklar Bayramı qolu bağlı hazır edirlər*). Sənin təqsirsiz olmağına nə isbatın var?

B a y r a m. Ağa, siz vilayət görübsünüz, bir fikir edin ki, mən yal-qız adam soymağa çıxa bilərəmmi?

Divanbəyi. Di bəs niyə yoldaşlarını demirsən?

Bayram. Axır mən deyirəm ki, yoldaşlarım yoxdur!

Divanbəyi. Var imiş, səni qoyub qaçıblar!

Bayram. Heç vaxt elə iş quldurluq ilə düz gəlməz. Ağa, quldur çarəsi üzülənədək yoldaşlarını buraxıb getməz. Yol kəsəndən sonra bir-birlərindən ayrılmazlar. Bir də, siz bunu hardan biləcəksiniz? Siz, yəqin ki, heç quldurluğa getməyibsiz!

Divanbəyi. Amma mən çox quldur tutmuşam, əgərçi quldurluğa getməmişəm; bilirəm ki, doğru deyirsən.

Bayram. Ağa, əgər mən təqsirli olsaydım, bizim adətə görə, döyüşməmiş tutulmazdım.

Divanbəyi. Doğru deyirsən, bəs kimdir təqsirli?

Bayram. Dürüst bilmirəm: əgər bilsəydim, demək çox çətin olardı.

Divanbəyi. Niyə?

Bayram. Ondan ötrü ki, adam necə tay-tuşunu ələ verə bilər?

Divanbəyi. Bəs yalnız sən bədbəxt olacaqsan? Mənim sənə yazığım gəlir, amma çarə yoxdur. Bir ərzin, sözün vardırmı?

Bayram. Ağa, bir ərzim var, əgər qəbul edəsiniz.

Divanbəyi. De görüm nədir?

Bayram. Bilmirəm cürət edimmi?

Divanbəyi. Niyə cürət edə bilmirsən? De görüm?

Bayram. Ağa, mən istirəm ki, əgər izin verərsiniz, halallaşam.

Divanbəyi. Atan ilə?

Bayram (*qısılmış*). Xeyr.

Divanbəyi. Qohumlarınla?

Bayram. Xeyr, amma əgər mümkün olmasa, ixtiyar sizindir.

Divanbəyi (*üzün kənara tutub*). Bu fəqirin görəsən dərdi nədir? (*Sonra Bayrama mütəvəccəh olub*). Söz ver ki, hərgiz qaçmasan, rüsxət verrəm.

Bayram. Allaha and olsun ki, heç vaxt qaçmanam!

Divanbəyi. Ey, yasavul Kərim, aç bunun qollarını, yanında otur ki, qaçmasın. Ey, Kamalov, mən gərək yurdumuza qayıdıb quldurları axtarmaq üçün binagüzarlıq edəm və lazımdır ki, nemsə Fok özü də hazır olsun!

Dilmanc. Bəli, ağa, gedək!

Bayram. Divanbəyi əcəb adam imiş. Amma bilmir ki, mən səninlə köhnə dostam.

Kərim. Yəni bunu deməkdən qərəzin nədir? İstirsən ki, mən səni boşlayam qaçasan?

Bayram. Xeyr, mən divanbəyiyə söz vermişəm, heç yerə qaçmanam. Ayrı mətləbim var.

Kərim. Mətləbin nədir?

Bayram. Təvəqqə edirəm ki, tez bir Zalxanın yanına özünü salıb mənim əhvalatımı deyəsən.

Kərim. Namaz arvadı Zalxanın yanına?

Bayram. Bəli.

Kərim. Əhvalatı ona söyləyim?

Bayram. Bəli.

Kərim. Dəxi başqa söz?

Bayram. Başqa bir söz yoxdur.

Kərim. Yaxşı gedirəm (*Üzün kənara tutub*). Qərribə adamdır. Qaçsa qaçar ey! (*Gedir*).

Bayram (*yalqız*). Ay Allah, Zalxa anlayacaqdırmı? Mətləbi başa düşəcəkdirmi? Bir də Pərzadın üzünü görəcəyəmmi? Zalxa hiyləgər arvadır. Ona bel bağlamaq olarmı? Ox, Allah, kərəminə şükür! Pərzad gəlir.

Bu halda Pərzad içəri girir. Zalxa uzaqdan pusur.

Bayram. Ax, mənim maralım, mənim ceyranım! Bu sənənmə gəlibsən! Qoy bir səni bağrıma basım! A başına dönüm, qoy bir doyunca səni görüm. İndi ki, səni gördüm, tamam dərd-qəmim yadımdan çıxdı. A qadan alım, niyə ağlayırsan? A gözümün işığı, mənim sarıdan yoxsa qorxursan? Qorxma, haqq aşkar olar, mən qurtarram.

Pərzad. Sən qurtaranadək iş işdən keçər. Niyə sən tutulubsan? Niyə sənə təqsirsiz bu müsibət üz veribdir?

Bayram. Mənim başqa təqsirim yoxdur. Özgiyə quyu qazan özü düşər. Mən özgiyə quyu qazdım, özüm düşdüm. İndi sən istirsənmi ki, mən özümü bədnam edib, çuğulçuluq adını üstümə götürüm? Tarverdini nişan verim?

Pərzad. Nişan ver, mən ondan cana doymuşam!

Bayram. Heç dərd eləmə! Allah qoysa ölməsəm, tezliklə səni bəxtəvər elərəm.

Pərzad. Ax, Bayram, mənim dəxi bəxtəvər olmağım getdi. Qara gün çox yaxınlaşıbdır.

Bayram. Bu nə deməkdir? Pərzad, nə söyləyirsən? Niyə ağlayırsan? De görüm, sən tarı, necə qara gün yaxınlaşıbdır?

Pərzad. İş-ışdən keçibdir. Toy tədarükü hazır olubdur. Əmimin buyruğunu mənə bildiriblər. Bir gündən sonra mənim toyum başlanacaq.

Bayram (*çığurb*). Səni Tarverdiyə verirlər? Allah, divan elə! Pərvədigara, bu necə işdir?! Bu zalım məni hər tərəfdən bədbəxt edəcək. Vallah, ya onu öldürmə, ya özüm ölümə gedərəm!

Pərzad. Mən də, şübhəsiz, öləcəyəm; mən heç vaxt Tarverdiyə arvad olmanam.

Bu halda Pərzadın qayıması və başqa tərəklələr daxil olurlar.

Sona (*Pərzadın qayıması*). A qız, ay utanmaz, sənin burada nə işin var? Sən bu yad yerə, yad adam yanına niyə gəlibsən?! Çıx çölə, cönnəmərğ olmuş! Çölə çıx!

Bu halda Kərim yetişib

Kərim. Ay arvad, kəs səsin, heç vaxt qoymanam ki, sən o qızı burdan çıxardasan. O, Tarverdinə sevmir, güclə onu heç vaxt ona verə bilməzsəniz. Qız Bayramındır!

Məşədi Qurban. Sənlik nə var ki, bu işə qoşulursan? Sən nəçisən? O mənim qardaşım qızıdır, ixtiyarı məndədir, hər kəsə istərəm verə. Artıq-artıq söyləmə!

Kərim. Heç vaxt sənin həddin yoxdur ki, o qıza böyüklük edəsən!

Məşədi Qurban. Mən sənə bildirirəm ki, böyüklük edə bilə-ləm, ya yox! A qız, gəl çıx çölə!

Kərim. Görüm necə bildirirsən! A qız, tərənəm, yerində dur! Görüm səni divanbəyinin yasavulunun əlindən kim alıb aparacaq!

Məşədi Qurban. Divanbəyi ilə bizi qorxutma! Bağırsaqlarını ayağına dolaşdırram.

Xançalı siyirir, irəli yeriir. Kərim də xançal çəkir, bir-birinin üstünə hücum edirlər. Qalmaqal düşür, tərəklələr aralığa düşüb ayrılırlar. Bu halda Tarverdi baş sarınmış yetişir.

Tarverdi. Mənim adaxlımı kimin həddi var burda saxlasın? Hamını vallah burda qırram, tikə-tikə doğraram!

Xalq onun qabağın əyliyir.

Tarverdi. Qoyun məni, vallah, hamını tikə-tikə doğrayacağam!
К о х а. A Tarverdi, nə danışırısan? Divanbəyinin yasavulun istirsən doğrayasan?

Tarverdi. Divanbəyinin yasavulu nə böyük adamdır! Mən divanbəyidən də, qubernatordan da, naçalnikdən də qorxmuram! Of, yarının yeri nə pis ağrıyır, deyəsən kəsirlər.

Məşədi Qurban. Ay arvadlar, dəxi qalmaqal eləməyin, çıxın çölə!

Bayram (*yavaş Pərzada*). Pərzad, hələ sən də get, görək necə edirik. Divanbəyi gələndə ərz edəcəyəm.

Bu halda divanbəyi yetişir.

Divanbəyi (*qaim sövt ilə*). Qılıncları qımından çıxardın, heç kəsi qoymuyun yerindən tərənməyə!

Sükut olunur.

Divanbəyi. Cənab Fok, yaxın gəl! Bax görək, o meşədə sənə rast gələn adamı buların içində tanıya bilərsənmi?

Fok. Baş üstə, cənab divanbəyi, mən baxım görüm.

Başlayır adamların bir-bir üzünə baxmağa. Tarverdi dalısını ona çevirir. Fok onun qolundan yapışır.

Tarverdi. A kişi, məni niyə tutursan?

Fok. Üzünü bəri çevir, çənəni niyə bağlayıbsan?

Tarverdi. Dişim ağrıyır.

Fok (*onun üzünə baxıb*). Ağa divanbəyi, bu haman adamdır!

Tarverdi. Ağa, yalan deyir! Mən iki aydır azarlıyam, üç ildir naçağam!

Divanbəyi. Bu saatda məlum olar (*onun başından dəsmalı dartıb yerə salır*). Üzündəki yara yerləri nədir?

Tarverdi. Ağa, mənim dişim ağrıyır, həcəmət qoydurmuşam.

Divanbəyi. Xeyr, əzizim, bu, ayının dırnaqlarının yeridir. Kazaklar, bağlayın bunun qollarını!

Tarverdi (*onun ayağına döşənib*). Ağa, vallah, mən bundan əvvəl heç quldurluğa getməmişdim, dəxi bundan sonra hərgiz getmənəm.

Kazaklar Tarverdinin qolunu bağlamaq istirlər.

Məşədi Qurban. Ay aman, qoymuyun! Mənim gözümün ağı-qarası bir oğlum var!

Tərəkmələr, arvadlar yeriyirlər Tarverdinin kazakların əlindən almağa.

Divanbəyi (*tez tapançasın yuxarı qalxızıb*). Hər kəs ayaq irəli qoysa, qarnın tüstü ilə dolduracağam.

Hamı tərəkmələr, arvadlar geri çəkilirlər.

Divanbəyi (*kazaklara*). Bağlayın bunu qollarını!

Kazaklar Tarverdinin qollarını bağlayırlar.

Divanbəyi. Bayram, sən azadsan!

Bayram. Ağa, təqsirli mənəm, bir ərzimə qulaq asın!

Divanbəyi. Necə təqsirlisən? Nə danışsın?

Bayram. Ağa, Tarverdinini mən öyrədib quldurluğa göndərdim.

Divanbəyi. Niyə?

Bayram. Ondan ötrü ki, mənim sevgilimi istirdi əlimdən alsın.

Divanbəyi. Yoxsa sənin sevgilin budur? (*Pərzada işarə edib*)

Bayram. Bəli, budur, başına dönüm!

Tarverdi. Ağa, başına dönüm, məni yoldan çıxartdılar. Mən bir fəqir, dinc adamam. Mənə dedilər ki, qorxaqsan; mən də qorxumdan ki, mənə ürəksiz deməsinlər, quldurluğa getdim.

Divanbəyi. Axmaq, sənə qorxaq deyəndə nə olacaq idi ki, özünü xataya saldın?

Tarverdi. A başına dönüm, onda mənə qız gəlmirdi. Bu qız ki, görürsən, mənim əmim qızı və mənim deyiklimdir. Mənə dedilər ki, əgər bir qoçaqlıq eləməsən, ad çıxarmasan, heç vaxt bu qız sənə arvad olmayacaq. Mən də yerdən oldum, quldurluğa getdim, qəzadan köpək oğlunun ayısına rast gəldim.

Divanbəyi. Bayram, sən çox pis iş eləyibsən! Amma çünki mərdliklə təqsirini iqrar elədin, mən sənin günahından keçirəm. Amma bundan sonra belə iş eləmə! Kamalov, qızdan soruş ki, bu oğlanların hansına getmək istirsən?

Dilmanc qızdan soruşur.

Pərzad (*dilmanca*). Divanbəyiyə ərz elə ki, mən heç vaxt Tarverdiyə getməyəm. Əgər məni ona verməli olsalar, şəksiz özümü öldürərəm!

Dilmanca (*divanbəyə*). Qız Tarverdinə sevmir.

Divanbəyi. Bəs məlumdur ki, Bayrama getmək istir. Məşədi Qurban, əl çək bu qızdan, qoy getsin Bayrama! Görükür ki, qoçaq oğlandır. Mən də onu özümə yasavul edəyəm, sizin də vecinizə gələr.

Məşədi Qurban. A başına dönüm, istəmədim, əl çəkdim, tək mənim oğlumu xatadan qurtar.

Divanbəyi. Cənab Fok, razısanmı bu işi sülh ilə qurtarasan?

Fok. Necə sülh ilə, ağa?

Divanbəyi. Yəni pul alıb bu adamdan əl çəkəsən.

Fok. Pul alıb əl çəkəm? Baş üstə, ağa divanbəyi, pul almağa razıyam. Çox razıyam!

Divanbəyi (*Məşədi Qurbana*). Məşədi, sənə oğlun təqsirlidir. Mən eləyə bilməyəm ki, bu işi örtəm, basıram. Amma bu nemsəni sən razı edəndən sonra mən bir bəhanə gətirib, ümənəyi-dövlətdən təvəqqə edəcəyəm ki, Tarverdinə bağışlasınlar. Bişək bağışlanar!

Tarverdi. Ağa, nə bəhanə göstərəcəksiniz?

Divanbəyi. Yazacağam ki, axmaqlığın ucundan bu iş səndən baş veribdir.

Tarverdi (*baş əyib*). Bəli, ağa, elədir, başına dönüm!

Divanbəyi. Ey camaat, sizdən ötrü indi ibrət olsun! Dəxi vaxtdır inanasınız ki, siz vəhşi tayfa deyilsiniz! Sizə eybdir yaman işlərə qoşulmaq.

Pərdə salınır

Tamam olur